

Nauczyciel i Szkoła 2019/1, nr 69
ISSN 1426-9899, e-ISSN 2544-6223
DOI: 10.14632/NiS.2019.69.23

Piotr Kowolik

ORCID: 0000-0003-3316-3116

Akademia Ignatianum w Krakowie

Regionalizm, tradycja, symbolika i obrzędowość w pracy dydaktyczno-wychowawczej biblioteki szkolnej

Regionalism, Tradition, Symbolism and Ritual in the Didactic
and Educational Work of a School Library

STRESZCZENIE

Zadaniem współczesnej szkoły jest wykształcenie człowieka twórczego, umiającego samodzielnie funkcjonować w otaczającym go świecie. Zdefiniowane zostały terminy, które przewijają się w treści artykułu (regionalizm, tradycja, symbolika, obrzędowość) i mają one wpływ na wychowanie młodego pokolenia. Pojęcia te wykorzystano w życiu szkoły ze szczególną uwagą na pracę biblioteki szkolnej związaną z imprezami wokół patrona szkoły – Bolesława Prusa.

ABSTRACT

The task of the modern school is to educate a creative man who is able to function independently in the world around him. The article includes some defined terms (regionalism, tradition, symbolism, ritual) which influence the upbringing of the young generation. These concepts were used in the life of the school, with special emphasis on the work of the school library associated with different events connected with the patron of the school – Bolesław Prus.

SŁOWA KLUCZOWE

regionalizm, tradycja, symbolika, obrzędowość

KEYWORDS

regionalism, tradition, symbolism, rituals

Wprowadzenie

Głównym zadaniem współczesnej szkoły jest wykształcenie człowieka twórczego, umiającego samodzielnie funkcjonować w otaczającym go świecie. Szkoła powinna również wychowywać i wykształcić obywatela świadomego swoich praw i obowiązków.

Jedną z wielu koncepcji zmierzających do osiągnięcia tego celu może być edukacja regionalna realizowana przez poznawanie swego regionu, jego dziejów, oraz kształtowanie świadomości roli, jaką każdy mieszkaniec może spełniać w obronie własnego dziedzictwa i własnych wartości.

Innym terminem stosowanym w szkole, w tym i w jednej jej agendzie – bibliotece, są tradycje. Zobowiązanie podjęcia w edukacji problematyki tradycji, obrzędowości i symboliki wynika z samej istoty edukacji. Zagadnienie wychowania jest problemem kultury, pedagogika zaś, wskazując człowiekowi zadania jego działalności, bada obowiązującą treść jego postępowania.

Terminologia

Termin ‘regionalizm’ według *Słownika terminów literackich* to „zespół kierunków o zróżnicowanym programie literackim i ideowym charakteryzujący się dążeniem do związania twórczości literackiej z osobowościami regionów, ich obyczajami, kulturą, językiem, przeciwstawnymi kulturze ogólnonarodowej”¹. ‘Tradycja’ określana jest jako „wartości kulturowe zawarte w dobrach kultury wytworzonych wysiłkiem ubiegłych pokoleń i zawierających ważne normy społeczne, wzory działania, obyczaje, sposoby myślenia, postawy materialne, a także wytwory – wszystko, co służy transmisji wartości wypracowanych przez przeszłe pokolenia, a służących bieżącemu życiu”². Mówiąc o symbolice w procesie wychowania, trzeba odwołać się do terminu ‘symbol’, definiowanego jako „znak umowny będący zastępnikiem pojęcia, wyobrażenia, określonego stanu rzeczy i przywołujący go na myśl”³. ‘Obrzędowość’ związana jest z „rytualnymi czynnościami i praktykami zwiazanymi z tradycjami w danej społeczności uroczystościami religijnymi lub świeckimi”⁴.

¹ M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*. Wrocław 1988, s. 426.

² T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*. Warszawa–Radom 2004, s. 254.

³ C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, Warszawa 2009, s. 169.

⁴ *Encyklopedia powszechna*, red. M. Karolczuk, Warszawa 2009, t. 8, s. 363.

Wychowanie poprzez tradycje, symbolikę i obrzędowość w szkole

Jedną z dziedzin wychowawczych szkoły jest wdrażanie uczniów do kultywowania tradycji szkoły, stosowania w niej symboliki i obrzędów. Formy i metody oddziaływania na uczniów powinny być dostosowane do większości, do stopnia intelektualnej dojrzałości, aktualnych warunków rozwoju. Pobyt ucznia w szkole stanowi ważny etap w jego życiu umysłowym i uczuciowym. W pracy szkoły mają więc doniosłe znaczenie te momenty z życia szkolnego, które podkreślają przynależność do wspólnoty, dostarczają przeżyć, wzbudzają pozytywne uczucia. Wytwarzaniu takich pozytywnych nastrojów emocjonalnych służą właśnie wypracowane tradycje, w szczególności te, które mają związek z regionem. Są nieodłącznym elementem systemu wychowawczego szkoły. Czynniki te dają możliwość przeżywania, wzbogacają doświadczenia, pogłębiają wrażliwość uczniów, intensyfikują ich życie psychiczne, aktywizują ich w życiu szkoły, wiążą ich ze swym najbliższym środowiskiem i regionem, w którym mieszkają. Dlatego też organizowanie imprez zbiorowych wzbudzających i kształtujących przeżycia dzieci i młodzieży ma doniosłe znaczenie dla procesu wychowania.

Tradycje to przekazywane z pokolenia na pokolenie w formie ustnej lub pisemnej, treści kulturowe, a więc obyczaje, poglądy, normy, zasady postępowania, zwyczaje, opowiadania – otaczane pietyzmem w danej zbiorowości społecznej. Z tego względu, że tradycja stanowi jeden z zasadniczych elementów procesów wpływający na świadomość społeczną, tradycje szkoły mogą pełnić dużą rolę wychowawczą. Tradycje szkolne stanowią o odrębności danej jednostki, jej specyfice i indywidualności. Określają atmosferę danej szkoły, scailing uczniów i nauczycieli, kształtują więź osobową, wiążą młodych ze swoim regionem.

Obok tradycji równie ważnym czynnikiem w pracy wychowawczej szkoły jest stosowanie obrzędowości. Obrzędowość to zespół czynności, praktyk bądź rytuałów przyjętych tradycyjnie lub nowo ustalonych towarzyszących uroczystościom zbiorowym o różnorodnym charakterze. Obrzędowość stanowi zewnętrzną oprawę najbardziej uroczystych momentów życia zbiorowego. Istotnymi cechami obrzędowości jest to, że ma ona charakter symboliczny, jest realizowana według pewnych schematów, występuje w ważnych momentach życia zbiorowości, wyróżnia się względną trwałością.

W procesie wychowania obrzędy spełniają wiele znaczących funkcji: wywołują uczucia, wyrażają poczucie więzi w społeczności szkolnej, zaspakajają różne potrzeby psychiczne i społeczne, dostarczają wzruszeń, utrwalają wspomnienia, akcentują przełomowe momenty w życiu szkoły, są trwałym

łącznikiem między tradycją a współczesnością. Różnorodność stosowanych w szkole obrzędów zależy zawsze od bogactwa form życia szkolnego. Władze szkoły nigdy nie powinny dopuścić do tzw. próżni obrzędowej i obyczajowej.

Obok tradycji i obrzędowości doniosłe miejsce w pracy wychowawczej zajmuje również symbolika. Symbol to znak, przedmiot, pojęcie zastępuje inne pojęcia i przedmioty, mające poza znaczeniem dostosowanym inne, ukryte, odczytywane na podstawie doraźnej umowy lub na zasadzie jakiejś określonej analogii. Symbol jest zawsze znakiem konwencjonalnym, funkcjonującym na podstawie określonej umowy. Znajomość tej umowy jest niezbędnym warunkiem rozumienia danego symbolu.

Symbolika szkolna to ogół symboli używanych w życiu szkoły po to, aby wywołać określone stany emocjonalne, oddziaływać na sferę poznawczą uczniów, rozwijać wyobraźnię, zwiększać atrakcyjność życia szkolnego i więzi uczniów ze szkołą.

Wychowanie poprzez tradycje, symbolikę i obrzędowość ma przede wszystkim integrować ucznia ze szkołą, kształtować jego edukację emocjonalną. Tak więc oddziaływania tego typu na uczniów powinny być dostosowane do ich wieku, stopnia intelektualnej i społecznej dojrzałości. Formy i metody pracy powinny uwzględniać również aktualne potrzeby i postawy uczniów, w przeciwnym razie możemy doprowadzić do zubożenia, zniechęcenia do symboliki, obrzędowości i tradycji. Należy więc pamiętać, że powinny one wynikać z procesu dydaktyczno-wychowawczego, być do niego włączone. Powinny stanowić atrakcyjny moment oddziaływania na uczniów i być wykorzystywane w pracy dydaktyczno-wychowawczej. Dzięki tym formom rzeczywistość szkolna może stać się bogatsza i bardziej atrakcyjna. Ogólnie należy zauważyć, że treść oraz forma obyczajów i obrzędów szkolnych zależy i od nauczycieli, i od uczniów danej szkoły. W pracy kształtującej obrzędowość szkolną należy wykorzystywać wątki historyczne, tj. nawiązywać do wartościowych tradycji obyczajowych; i wątki futurystyczne – czyli widzieć potrzeby czasów nadchodzących. Oba te wątki powinny stanowić pewną klamrę spinającą w dniu dzisiejszym czasy minione i nadchodzące dni. Powinny być łączone również z regionem, w którym uczeń żyje.

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ogłosił rok 2018 Rokiem: Jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę Niepodległości, Pamięci Powstania Wielkopolskiego, Konfederacji Barskiej oraz Praw Kobiet. Niepodległa Polska odrodziła się w walce, dlatego potrzebna jest nam pamięć o tych, którzy o Polskę walczyli. Sejm podjął uchwałę ustanawiającą rok 2018 Rokiem Konfederacji Barskiej w 250. rocznicę jej zawiązania. W ten sposób wyraził przekonanie o konieczności przywrócenia miejsca w naszej pamięci „temu pierwszemu polskiemu powstaniu narodowemu w obronie wiary i wolności”. Zwycięskie Powstanie

Wielkopolskie 1918–1919 było wspaniałym ukoronowaniem walki pokoleń Wielkopolan, nazwanej „najdłuższą wojną nowoczesnej Europy”. Było wielkim triumfem Polaków dążących do wyzwolenia się spod pruskiej niewoli i pragnących połączenia na powrót z umiłowaną Rzeczpospolitą. Jednocześnie miało istotny wpływ na kształt granic odradzającego się państwa polskiego. Rok Praw Kobiet łączy się ściśle z 100. rocznicą podpisania przez Józefa Piłsudskiego, Tymczasowego Naczelnika Państwa, dekretu o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego. Na jego mocy przyznano kobietom pełnię praw wyborczych, wskazując zarazem, że odrodzona Polska będzie kontynuowała polską tradycję republikańską.

Pozwalam sobie przytoczyć starą życiową prawdę, że najważniejszym miejscem na ziemi jest to, w którym człowiek wychowuje się i dorasta.

Miejsce patrona w życiu szkoły i szkolnej bibliotece

Zawsze, bez względu na charakter noszonego przez daną szkołę imienia, patron nawiązuje do najlepszych dziejów narodowych, dodaje im współczesnego blasku, wyostrza wyobraźnię młodego pokolenia, skupia pozytywne cechy osobowości, stanowiąc wzorzec godny naśladowania i sprzyjając urzeczywistnieniu reprezentowanych przez siebie i swą epokę idei. Patron powinien stanowić naturalny pień działań wychowawczych szkoły, integrujący poczynania nauczycieli, uczniów i rodziców.

Wiedza uczniów o patronie własnej szkoły powinna być szczegółowa i pełna, wolna od luk i błędnych interpretacji, bo tylko głęboka znajomość patrona może zbliżyć do niego młodzież. Niestety niektóre szkoły zapominają o potrzebie wytwarzania dostatecznie sprzyjających warunków do kształtowania związków emocjonalnych na linii patron–młodzież. Praktyka dowodzi, że po okazałej uroczystości nadania szkole imienia następuje niekorzystna luka. Jeżeli bowiem praca wychowawcza poprzedzająca uroczystość patronacką pozostawia pewien ślad emocjonalny u jednego pokolenia uczniów, to następne roczniki nie zawsze mają możliwość dogłębnego poznawania dziejów patrona i historii szkoły.

Szkoły, które posiadają od lat patrona, lub decydują się na uroczystość nadania imienia, powinny pamiętać, że potrzeby życia szkolnego są bardzo wymagające i nie znoszą luk w działaniu wychowawczym. Właśnie ciągłość procesu wychowawczego wymaga, aby w codziennej pracy szkoły uczniowie odczuwali obecność patrona i jego więź z tym, co się w niej dzieje. Nie wystarczy więc wydzielenie dla patrona określonego miejsca w budynku. Należy stosować różne formy oddawania hołdu imiennikowi szkoły. Na lekcjach wychowawczych, szczególnie w klasach pierwszych, nauczyciele powinni zapoznawać uczniów

z postacią patrona i dziejami szkoły. Jeśli patron jest pisarzem lub poetą, należy do corocznych konkursów recytatorskich włączyć jego twórczość. Tradycją powinny stać się wycieczki klasowe lub rajdy szlakiem patrona, zwiedzanie miejsc związanych z jego życiem i pracą. Szkoła powinna przyznawać najlepszym uczniom doroczne nagrody imienia patrona. Elementy obrazujące patrona można również umieszczać na listach pochwalnych i innych dokumentach szkolnych.

Czołową rolę w pracy wychowawczej utrwalającej działania związane z kultywowaniem pamięci patrona mogą przejąć biblioteki szkolne. Głównym ich zadaniem powinno być gromadzenie wszystkich dzieł patrona (jeśli jest on pisarzem), prac, które ukazały się na przestrzeni lat, a traktowały o jego życiu i twórczości, adaptacji jego dzieł, wszelkich polemik z nim związanych, a ukazujących się na łamach prasy.

Biblioteka powinna być również skarbnicą pamiątek, materiałów dotyczących regionu, z którym najmocniej związany był patron, oraz związków z miejscowością, z której wywodzi się szkoła nosząca jego imię. Dobrze, aby wszelkie te materiały były dostępne dla uczniów i nauczycieli oraz wykorzystywane nie tylko na lekcjach bibliotecznych, ale na każdych zajęciach przedmiotowych, na których można nawiązać do osoby patrona. Doskonale służą temu zajęcia blokowe łączące lekcje biblioteczne z lekcjami języka polskiego, historii, geografii, godzinami do dyspozycji wychowawcy.

Powyższe przykłady wprowadzone do praktyki szkolnej powodują wzbogacenie jej życia o nowe elementy, wyzwajające poznawcze dążenia młodzieży. Ważne jest bowiem, aby wysiłki wychowawcze szkoły związane z pielęgnacją patronackich ideałów były twórczo adaptowane do teraźniejszych i przyszłych potrzeb.

Włączanie uczniów do prac związanych z organizacją imprez bibliotecznych

System wychowawczy nie mógłby zaistnieć bez jego podmiotu – ucznia. Proces wychowania opiera się na aktywności uczniów, odwoływaniu się do ich potrzeb, zainteresowań, operowaniu metodami perswazji i zachęty, na wzajemnym zaufaniu między uczniem a nauczycielem. Te wymogi mogą być spełnione, jeśli angażuje się uczniów w organizację imprez szkolnych. Sam fakt organizowania przez szkoły imprez nie daje niestety gwarancji, że będą one miały wpływ na kształtowanie postaw młodzieży, ważne jest więc, aby uczestniczyła ona w organizacji i wykonywaniu tychże. Młodzież powinna być aktywizowana we wszystkich etapach organizacyjnych: ma być inicjatorem, organizatorem, wykonawcą i równocześnie odbiorcą imprezy.

Heliodor Muszyński twierdzi, że młodzież na skutek głębokiego zaangażowania emocjonalnego dłużej zapamięta te treści, które będzie przekazywała innym w formie imprezy. Aktywizacja ucznia w przygotowanie imprezy zdecydowanie podnosi jego wartość w widzeniu samego siebie i w oczach innych⁵.

Od dawna ważną rolę w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły odgrywa biblioteka. Przestała być miejscem gromadzenia i udostępniania zbiorów, stała się centralnym laboratorium, w którym uczeń ma możliwość w różnorodny sposób i najpełniej przyswajać sobie wiedzę. Przesuwanie w procesie dydaktycznym uczniów do bibliotek, w których rozwija się bardziej intensywna praca nad pogłębianiem zainteresowań i zdobywaniem wiedzy, jest coraz częściej spotykaną tendencją w szkolnictwie. Miejsce biblioteki w procesie wychowania młodzieży wyznaczył jej nowy model, w myśl którego stała się ona pracownią zaspokajającą wielostronne potrzeby: wychowanie przez naukę, technikę, sztukę, działanie społeczne, nawiązanie do tradycji. Model ten uwzględnił wielofunkcyjność bibliotek, wśród których wymienić należy:

- funkcje ogólne: integrującą, ingerującą, koordynującą;
- funkcje szczegółowe: pedagogiczne, psychologiczne, społeczne⁶.

Nowoczesna biblioteka szkolna, która chce uczestniczyć w procesie kształcenia, nie może zamykać się w wyznaczonym lokalu. Musi być, wraz z bibliotekarzem, obecna w szkole, włączając się w organizowanie wszelkich imprez kulturalnych i oświatowych.

Wykorzystanie regionalizmu, tradycji, symboliki i obrzędowości szkolnej w pracy dydaktyczno-wychowawczej biblioteki na konkretnym przykładzie działań biblioteki Szkoły Podstawowej im. Bolesława Prusa

Poparciem twierdzenia o wielofunkcyjności biblioteki szkolnej, o jej współuczestniczeniu w procesie wychowawczym szkoły, niech będą przykłady działań biblioteki w Szkole Podstawowej im. Bolesława Prusa w Mysłowicach. W ramach kultywowania tradycji i obrzędowości szkolnej oraz w związku z nadaniem szkole imienia i sztandaru biblioteka szkolna podjęła się bardzo ważnych zadań.

Po podjęciu przez społeczność szkolną decyzji o wyborze imienia patrona, skompletowała wszystkie dzieła Bolesława Prusa, sporządzając ich zestawienie

⁵ H. Muszyński, M. Dudzikowa, *Praca wychowawcza w toku nauczania*, Warszawa-Poznań 1975, s. 162-170.

⁶ J. Andrzejewska, *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka*, Warszawa 1996, s. 98-102.

bibliograficzne. Zebrała, z wydajną pomocą Wojewódzkiej Biblioteki Pedagogicznej, materiały archiwalne przedstawiające miejsca pobytu Prusa, historyczne dokumenty z jego życia (kopie aktu urodzenia, świadectw szkolnych, testamentu, kopie rycin i fotografii rodzinnych z różnych okresów jego życia, ilustracje do pierwszych wydań jego dzieł, np. *Lalki i Faraona*). Z materiałów tych biblioteka sporządziła stałą wystawę z nadzieją, że będzie ona pomocna przy prowadzeniu poglądowych lekcji języka polskiego, historii czy geografii, nie wspominając o lekcjach bibliotecznych i wychowawczych.

Nauczycielki biblioteki podjęły się opracowania i nagrania cyklu audycji radiowych poświęconych ciekawostkom z życia i twórczości Prusa oraz adaptacji scenicznych i filmowych jego dzieł. Przy wykorzystywaniu własnych zbiorów i dzięki wypożyczeniom międzybibliotecznym zgromadzono literaturę pomocną dla uczniów przygotowujących się do udziału w konkursie wiedzy o życiu i twórczości Bolesława Prusa. Konkurs, przygotowany przez polonistki, nosił tytuł „Jeden z dziesięciu”. Był piękną formą utrwalania wiadomości o pisarzu dla uczestników i publiczności.

We wszystkich klasach przeprowadzono dodatkowe lekcje biblioteczne na temat znaczenia tradycji szkolnej, patrona i sztandaru w procesie wychowania. Sporządzone zostały także teczki tekstowe obejmujące polemiki literackie na temat twórczości Prusa. Nauczycielka biblioteki sporządziła spis bibliograficzny w wyborze na podstawie Biblioteki Zawartości Czasopism *Omówienie twórczości B. Prusa oraz recenzje adaptacji filmowych i teatralnych jego dzieł*. Spis służy jako materiał poglądowy na lekcjach bibliotecznych⁷.

Ostatnio biblioteka, wychodząc naprzeciw reformie edukacji, organizuje zajęcia blokowe w ramach korelacji międzyprzedmiotowej, z nauczycielami przedmiotów humanistycznych, geografii i wychowawcami klas. Część tych lekcji nawiązuje do patrona szkoły, jego związków z regionem, np. „Najciekawsze adaptacje filmowe dzieł B. Prusa”; „Wycieczka śladami B. Prusa”; „Związki B. Prusa z Warszawą, Krakowem, Kielcami”. Na lekcjach bibliotecznych, stanowiących część składową bloku zajęć, uczniowie korzystali z pośrednich i bezpośrednich źródeł informacji dotyczących danych zagadnień, uczyli się sporządzać zestawienia bibliograficzne na podstawie zgromadzonych dokumentów, katalogów i kartoteki zagadnieniowej. Zestawienia te wykorzystywali do sporządzania bibliografii załącznikowych, pisząc wypracowania na określone

⁷ Czytelników zainteresowanych tą problematyką odsyłam do następujących pozycji literaturowych: T. Lesiak, *Wykorzystanie elementów obrzędowości i tradycji świeckiej*, Rzeszów 1980; A. Chrzęstowska, *Dydaktyczno-wychowawcze funkcje imprez szkolnych*, „*Życie Szkoły*” 1986, nr 12; Z. Sułek-Bożyżkowska, *Główne pojęcia z zakresu wychowania przez tradycję, symbolikę i obrzędowość szkolną*, „*Życie Szkoły*” 1974, nr 9; J. Wypych, *Tworzenie systemu wychowawczego szkoły średniej w oparciu o postać bohatera*, „*Życie Szkoły*” 1974, nr 9.

tematy. Różnorodność form pracy w procesie dydaktyczno-wychowawczym biblioteki i całej szkoły pozwoliła młodzieży poznać sylwetkę patrona, docenić rolę symbolu i tradycji w procesie wychowania. Działania te stworzyły różne sytuacje wychowawcze, wyzwoliły aktywność uczniów, ich zdolności i inicjatywę. Cała społeczność szkolna ma nadzieję, że praca wychowawcza wokół osoby patrona poprzez swą kontynuację nada szkole swoistego kolorytu, umocni emocjonalną więź szkoły i wychowanków, ukształtuje właściwy stosunek do tradycji, nauczy powagi i poszanowania dla osiągnięć szkolnych, znacząco podniesie rangę biblioteki szkolnej.

Bibliografia

Andrzejewska J., *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 1996.

Encyklopedia powszechna, Wydawnictwo Naukowe PWN, red. M. Karolczuk, Warszawa 2009, t. 8.

Głowiński M., T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, *Słownik terminów literackich*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław 1988.

Kupisiewicz C., M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 2009.

Muszyński H., M. Dudzikowa, *Praca wychowawcza w toku nauczania*, PWN, Warszawa–Poznań 1975.

Nowacki T.W., *Leksykon pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji, Warszawa–Radom 2004.